

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ СЕДМИ

Г. С. РАКОВСКИ – БРАНИТЕЛ НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ

Марина Соломенко

Раковски и откриването на българска гимназия в Болград (Бесарабия). Още в първите години от преселването на българите в Южна Русия възниква въпросът за откриването на училища в техните селища за подготовка на собствени кадри за местната администрация и учители. Българите разбират необходимостта да имат грамотни подготвени хора, но отначало нямат материални възможности за изграждането на училище, закупуване на инвентар и учебно-методична литература, наемане на учители и т. н.

Отначало в българските и гагаузките селища се откриват частни училища, в които се учат ограничен брой деца. Учители в тях са главно свещеници или свещеноучители, някои дошли от българските земи заедно с паството си. Методите на обучение зависят от равнището на професионална подготовка на учителите: прилага се просто зазубряне на текстовете от Библията и Евангелието, методът на взаимно обучение по Ланкастер и смесения килийно-ланкастерски метод. Частните училища се издържат за сметка на родителите на тези деца, които се обучават в тях.

Скоро, успоредно с частните училища, започват да функционират и църковно-енорийски. Първи такива училища на базата на съществуващите частни са открити в Болград и Комрат през 1832 г., а през 1837 - 1838 г. в още 4 колонии в Бесарабия, включително в Чешма Варуита и Кагарач. В средата на 40-те години на XIX в. те съществуват в почти всички колонии на Бесарабската област и Новорусийския край.

Училищата са еднокласни, а обучението е на руски език. В тях се изучават четене, краснопис, първите четири аритметични действия, задължителен предмет е също закон Божи. Обучението продължава, докато ученикът не усвои програмата както трябва. Още няма специално подготвени учители, но в средата на 40-те години половината от учителите в тези училища са местни хора и постигат най-добри резултати в обучението на децата. Например в Болградското църковно-енорийско училище от 1834 г. като учител работи Степан Панайотов. Както се отбелязва в документите, "той изпълнява задълженията си с постоянно отличие и усърдие", "до съвършенство познавайки методите на взаимното обучение", оказва методическа помощ на учителите от "селските училища в останалите колонии". С това той още тогава прави Болградското училище централно за всички останали училища в българските колонии в Бесарабия.

В средата на 40-те години за първи път е направен успешен опит да се въведе в

Болградското училище преподаване на българска история. Това прави учителят свещеник Дм. Панайотов. През 1854 г. тук става учител по български език родения в гр. Панагюрище Сава Радулов.

Отначало във всичките училища се обучават само момчета, а след 1840 г. и момичета.

Освен общообразователните църковно-енорийски училища в българските колонии се подготвят и специалисти по ваксинация (1855 – 1836 г.), градинарство, а също по земемерство и архитектура в специален отдел при Болградското училище (1842 – 1846 г.). По време на Кримската война в Болград е открито девическо училище.

През втората половина на XIX в. Болград става административен и културен център на Южна Бесарабия. Тук се провежда активна подготовка за освобождението на България от игото на Турция. За това голяма заслуга има Г. Раковски.

Велик революционер, той придава изключително значение на просветата и образованието на българите, тъй като то трябва да изиграе определена роля в развитието на самосъзнанието на българския народ.

Раковски отдавна носи мисълта за създаването на централно училище (гимназия) в един от големите градове на България. Своите възгледи по този въпрос той излага във в. "Дунавски лебед". Но на практическата реализация на тази мисъл пречи сложната обстановка, която се създава в България в навечерието на Кримската война.

Виждайки, че откриването на подобно учебно заведение в България е невъзможно, Раковски активно поддържа идеята на И. С. Иванов за създаване на Централно училище в Болград, което, както мисли революционерът, трябва да служи за подготовка на националните кадри за бъдеща свободна България.

Отначало това училище се планира като учебно заведение от типа на църковно-енорийските училища, в което да се учат децата от всички колонии, сетне се предвижда то да подготвя учители и селски писари за българските колонии. В средата на 50-те години проектираното централно училище се разглежда и като учебно заведение, което трябва също да дава на децата на колонистите възможност да продължават образованието си във всички висши учебни заведения. Инициатори за откриването на такова училище са българските преселници.

Указът (хрисовул) за създаване на Болградско централно училище, добило известност като Болградската гимназия, е получен от Н. К. Богориди, каймакам на Молдовското княжество, на 10 юни 1858 г. Молдовските власти много афиширали този акт, давайки вид, че са облагодетелствали колонистите, но не дават никакви средства за издръжка на това учебно заведение. То се издържа благодарение на аренда на езера (Ялпуг-Кугурлуй, Котлабух, Кагул, Картал, Бему, Китай) и плавни, на местата за риболов, на два сала, на 5 странноприемници и друго недвижимо имущество.

Болградското централно училище се управлява от директор и попечителен комитет. Комитетът играе значителна роля за материалното осигуряване на това учебно заведение, за подбора на преподавателския състав чрез конкурс сред българите, за отстояване сред румънските власти на правото обучението да се води на български език.

К. И. Миславски отбелязва, че членовете на попечителния комитет решително се противопоставят на "подсилването на учителския персонал с преподаватели румънци", с което успяват да запазят "самобитността на училището и в това отношение те заслужават

благодарността на цялото население".

Училището има две степени. След завършването на първата (три години) зрелостниците могат да станат учители или писари в български колонии, завършилите втората степен получават съответно свидетелство от Министерството на просветата и културата на Румъния и възможност да постъпят във висши учебни заведения в тази страна или чужбина. Те получават също правото на учителско звание в централното училище, да постъпват на военна или гражданска служба в Румъния.

В първата степен се изучават 10 – 12 предмета, включително четири езика: български, руски, молдовски и гръцки. От 4 до 7 клас още 14, включително черковнославянски, латински, френски, немски език (освен български, румънски, гръцки). Особено внимание се отделя на българския език, който се изучава в продължение на 7 години.

Откривайки Болградското централно училище, болградците предлагат на Раковски да стане директор, но преследван по онова време от австрийската полиция, Раковски не може да заеме този пост. Молдовското правителство също не се решава да назначи революционера за директор. Българите остават много благодарни на този велик български революционер деец и не забравят заслугата му за откриването на гимназията.

И сега, възродена през 1993 г., тя носи името на великия възрожденец. Пред централния вход е построен и тържествено открит паметник на Г. С. Раковски.

Г. Раковски и кръвопролитията в Бесарабия през 1861 г. В своята многостранна народополезна дейност великият родолюбец живее и с проблемите на бесарабските българи. Той има възможност да премине през своя живот няколко пъти през бесарабските български села и тяхната "столица" Болград. Познава се и кореспондира с много видни бесарабски българи. Затова Раковски знае проблемите и болките на бесарабските българи и многократно чрез писма и статии изразява своето отношение.

Оказали се след Кримската война в пределите на Молдовското княжество, българите и гагаузите от Придунавска Бесарабия поставят пред местните власти, а също и пред петербургските власти и Европейската комисия по устройство на Молдовското и Влашкото княжество, въпроса да се запазят техните права и привилегии, които са имали в Русия. Те заявяват, че в противен случай ще бъдат принудени да се преселят в Русия в течение на установения с Парижкия мирен договор (1856 г.) тригодишен срок. Ръководителите на Молдовското княжество Балш и Н. К. Богориди тържествено потвърждават запазването на предишните права и привилегии на колонистите. Преди всичко е запазено тяхното административно-териториално устройство.

От трите образувани в този участък на Бесарабия окръга, Болградският включва предишните колонии на "отвъд дунавските преселници". Те влизат в състава на 2 околии – Измайлска (21 колонии) и Кагулско-Прутска (19 колонии) с центрове съответно в Болград и Хаджи Абдула. Окръжното управление (префектура) се ръководи от управител (префект). На този пост задължително се назначава румънец.

Околията имат свое началство начело със старшини (себпрефект), които са избираеми. В колонииите се запазват селските учреждения, въпреки промяната в имената на административните органи, техните функции остават същите, както са определени в руските законодателни актове. Това положение се запазва до март 1860 г., когато изтича

тригодишния срок за доброволно изселване. След това молдовското правителство започва да лишава колонистите от ония права и привилегии, които са имали преди. Обявява рекрутски набор, увеличава данъците, открито започва да провежда политика на румънизация. В края на 1860 г. е ликвидирано тяхното специфично административно-териториално устройство. На недоволството на населението, особено от рекрутския набор, властите отговарят с репресии.

През ноември 1860 г. в Болград стават кървави безредици, причинени от незаконните действия на болградския началник и управителя на Кагуло-Прутския жодец (окръг) Друполо. Румънските войскове части от 6 до 20 ноември 1860 г. извършват кървави погроми в Болград и няколко български села, при които загиват много мирни българи, нанесени са значителни материални щети. И като следствие на това започва преселение от Бесарабия в Русия, по северните брегове на Азовското море, в Таврия. Г. Раковски реагира на тези кървави събития като във в. "Дунавски лебед" подробно описва трагедията на бесарабските българи.

Първото кратко съобщение е поместено в бр. 12 от 29 септември 1860 г. То информира читателите, че след присъединяването на 40 български села и Болград към Молдова през 1856 г. правителството е признало колонистките права и привилегии. Раковски продължава: "сега румънското правителство с въоръжена сила напада невинни българи и иска да унищожи всичко! А целта му е да вземе приходите от училищата от Болградската гимназия, които приходи са 20 000 рубли всяка година. На 6, 7 и 8 ноември там стават кръвопролития. Румънските войски нападат невооръжени чловеци и проливат невинната кръв. Тия се и на това не ограничават, но изпълнили са и такива насилия, които най-варварските народи не са вършили". Накрая Раковски обещава в следващите броеве на вестника да даде подробности за това "жалостно събитие".

В бр. 16 от 7 януари 1861 г. на в. "Дунавски лебед" се дават подробности в голяма статия, която започва така: "в бр. 12 на вестника си известихме нещо за тамошните жалостни събития, които на 6, 7 и 8 ноември са се случили и обещахме на читателите си, че ще обнародва подробности за това". Следват текстовете на две дописки за събитията, изпратени от Иван Теугалов и Костаки Попович.

В първата дописка на Иван Теугалов се описва подробно и точно събитие. Румънското правителство се опитва да сложи ръка на българските училища и доходите на Болградската гимназия, а също да се вземат бесарабски българи да служат в румънската армия. Тези действия на правителството довеждат група българи до мирен протест пред градоначалника, но ето какво разказва като очевидец Иван Теугалов: "... видях, че се спуснаха върху безоръжения народ, който нямаше, даже мога да уверя с чиста съвест, ни една пръчка макар, до 150 вооръжени румънски войници и наченаха да убиват народа без никаква пощада. До 50 и повече раниха, до 6 убиха, без ония, които не видях. Подир това войските се разбесуваха по града и станаха дотолкова свирепи, шото до вечерта и през нощта убиваха за пари, насилваха жени, девичи и други много, кои не мога ги изказа сега.

На втория ден свирепостта, насилията, грабежите и убийствата от румънските войски се продължиха, даже и по-жестоко. Народът като гледаше това, събра се, искаше да даде депеша на княза, но получи отказ. При това пристигнаха жандарми от Измаил се с такова свирепство. Подир това управителят заповяда да се събират за сутринта (8 ноември – б. м. М. С.) от всяко село по 4 човека, за да се съветват какво ще бъде, но догде се

разсъмни рано на 8 ноември пристигнаха от Измаил и Реми войски пеши, повече от 600 души.

На 8 ноември, в деня на светите Архангел Михаил, според заповедта на управителя, народът, като излезе от църква, събра се право в гимназията. Като продължаваха бедните безоръжени чловеци, повечето старци без ни най-малка пръчка, изведнъж нападат всичките войски върху им, начеват да убиват бедните невинни българи без никаква пощада. Това стана по личната заповед на управителя. Той извика "Ура!" на солдатите да вървят въз народа. Казват, че управителят дал заповед на войските да гледат да убиват ония, които са облечени в европейско облекло (богатите и интеллигентни българи – б. м. М. С.), а другите както сварят. В това безпощадно нападение убиха румънците до 30 човека колонисти, ранени без число. От убитите хвърлиха в езерото и блатата, които са до Болград, а някои скриха както им се отдаде случай.

Като се кончи тая сцена, солдатите хукнаха по градът и полето, убиваха хора, вземаха им парите, други връзваха на конете и ги влачеха из калта, догде умрат, други биеха и заплашваха със смърт, като им пъхаха щикове в устата и им вземаха парите, насилваха жени, девичи... Тия свирепства се продължиха до вечерта и всичката нощ до най-висока степен.

На 9 ноември, рано сутринта, пристигнаха войски от Галац и Измаил до 4000 души. Част от нея, според приказа на управителя попълни училищата, взаимното и гимназията. Класните предмети (училищните пособия – б. м. М. С.) разхвърляха по площада. С пристигането на тия войски, свирепствата се увеличиха до неимоверна степен и убийствата, грабежите, насилията на жени и девичи и др. много подобни продължиха до 20 ноември, догде излязоха из Болград".

А Костаки Попович в своята дописка допълва картината на трагичните Болградски събития: "правителството за свое оправдание събрало няколко бравди от махалите и ги държи, за да доказва, уж че са били вооръжени с тях колонистите, което е черна лъжа и вража клевета. От солдатите ни на едного не се накърви носът... Както видите, целта на властите е да изгонят от помежду си славянщината и да поробят нашите еднородчици. Това е за нас един урок от най-добрите, само да даде Бог да можем да се ползваме от него".

Главният редактор на в. "Дунавски лебед" взема отношение към кървавите събития. Той се обръща към общественото мнение на Европа: трябва ли да се търпи "... кръвопролитие на толкова невинни души и да се изпълняват толкова и такива скотски безстидни насилия за стид на човечеството и европейското образование!? Европа вика само против турците, че вършат свирепства и насилия, а такива насилия се вършат от народ, който образована Европа защитава и за нещастие причислява между образованите!"

В бр. 21 от 14 февруари 1861 г. Раковски дава също кратка информация за последствията от събитията в Бесарабия: "господин Когълничану (тогавашен министър-председател на Румъния – б. м. М. С.), който произведе и вандалските кръвопролития в бесарабските колонии, както в обширност явихме за това. Господството му се провикваше, че ще превърне Болградската гимназия в конюшница и че българите не били достойни за оная милост, която им оказва румънското правителство!

Една депутация от колонисти се нахожда в Цариград, за да представи тия варварства и немилостиви постъпки на султана и на всички посланици на великите сили". Става дума

за делегацията на бесарабските българи начело с Никола Хорозев и членове Марко Демирев и Димитър Паламаров, която връчва писмено оплакване на султана и на представителите на великите сили в Цариград.

Освен цитираните статии по станалите през 1860 г. кървави събития в Бесарабия, Раковски помества още материали за изстъпленията на румънски шовинисти в Болград. Той пише редакционни статии, в които разкрива лъжите на румънските власти за някакво “възстание” на българските колонисти, протестира енергично пред европейското обществено мнение, апелира за помощ и незабавни мерки от страна на правителствата на великите сили. Той точно посочва, че виновници за пролятата кръв не са онези градски управници в Болград, които са слепи изпълнители на взети решения от Букурещ. Виновни за варварските убийства и изстъпления на мирни бесарабски българи са румънската управляваща шовинистична върхушка начело с министър-председател Михай Когълничану. Голяма част от статиите са написани на български и френски език. Тези вестници Раковски изпраща по дипломати и политици на големите европейски държави. По този начин той осведомява европейските правителства и политици за истината за събитията в Бесарабия, въпреки отчаяните усилия на румънското правителство да прикрие или да даде свои лъжливи обяснения пред европейското обществено мнение. В лицето на Раковски бесарабските българи тогава имат своя велик бранител.

На клетите си сънародници от Бесарабия Раковски изказва своите сърдечни съчувствия. Той им напомня, че в миналото ги е предупреждавал да вземат необходимите мерки, като изградят една здрава и мощна българска организация, но те не са се вслушали в даваните съвети. Раковски ги подканя, ако са запазили неговите писма, да ги прочетат отново. Очевидно той има предвид своето пророческо и мъдро писмо от април 1858 г. до училищното настоятелство в Болград.

Г. Раковски в село Кубей. Село Кубей, Болградски район, Одеска област, Украйна, е основано през 1809 г. от преселници българи. По силата на Парижкия мирен договор 1856 г., с който завършва Кримската война (1853 – 1856 г.), част от българските села, включително и Болград, преминават към територията на Молдова. Границата между руската империя и Молдова минава южно от селото и така Кубей става граничен пункт на Русия.

При своите посещения в Русия Г. С. Раковски на три пъти преминава и пребивава в село Кубей, като първите два пъти той остава по две-три седмици в това село.

За пръв път той пристига в Кубей на 7 март 1858 г. През февруари с. г. Г. Раковски е в столицата на Молдова, град Яш. Тук той подпомага усилията на гражданите от Болград да издействат разрешение от монарха на Молдова княз Никола Богориди (българин родом от Котел, приятел на Раковски), да открият българска гимназия в града. Но турското правителство научава къде се намира опасният революционер и изпраща заповед до молдовското правителство (Молдова тогава е васално на Турция княжество), да арестува и изпрати Раковски в Турция. Предупреден от приятелите си, той се укрива известно време при своя братовчедка в град Галац, а после тръгва към “благословената земя Русия”, където потърсва убежище. И така той пристига в село Кубей на 7 март 1858 г., като престоява тук до 20 март – около две седмици.

За това време Раковски изписва цяла тетрадка, която е запазена и съхранена, и

днес се намира в “Архив на Георги Раковски”. Тази тетрадка е озаглавена “Разни стихотворения от Георги Раковски в лето 1858 г. в Русия”. Тетрадката съдържа стихотворения: “Забава в Кубейската карантина на Георги Раковски в лето 1858 г., месец март”, “Възпоминание старобългарско. На развалините на старославния град Червеновода, близо до Русчук”, още други няколко стихотворения, написани в акростих, поетически откъси на френски език и други бележки.

Съдържанието на първото стихотворение “Забава в Кубейската карантина на Георги Раковски в лето 1858 г., месец март” е насочено против злото, което измъчва поробените от Турция балкански народи. Раковски разглежда позициите на западноевропейските държави, техните егоистични сметки за поддържане целостта на Османската империя и смята, че за българите има само една надежда – православна Русия.

Интересни са настроенята и чувствата на Раковски, изразени в другото стихотворение – “Възпоминание старобългарско. На развалините на старославния град Червеновода, близо до Русчук”. Г. Раковски си спомня за своето посещение на развалините на средновековния български град при село Червена вода, Русенско. Тези спомени за миналата слава на българския народ и държава карат Раковски да възкликне:

“Ще ли ах! Изгрее наше пак свободно слънце,
турски полумесец да затымни,
облаци на робство да разгони то далече,
българска земя да разведри!”

От село Кубей Г. Раковски пише едно важно писмо до И. С. Иванов, което се съхранява в архива на Раковски. В началото на писмото е отбелязано изрично “Кубей”, а също и в самото писмо пише: “... днес се нахождам в Кубей”. В това писмо Раковски подробно описва усилията, които е положил за да съдейства на българите в Болград да открият гимназия, за опита на молдовската полиция да го арестува, за укриването си в Галац и прехвърлянето в Русия. След престоя си в село Кубей Раковски заминава за Одеса.

През пролетта на 1866 г. Раковски е в Русия с цел да събере средства за подготовка на въстание в България. По пътя за Кишинев пак идва в Кубей – сега поради пристъпа на старата си болест – туберкулозата (както пише Панайот Хитов, който го съпровожда в това пътуване: “... от своята болест, която отдавна го беше завладяла”). В Кубей българските селяни и Панайот Хитов се грижат за него с рядка преданост. За пръв път физическите сили на неуморния борец, минал през толкова изпитания и беди, останал несломим в идеите и борбата си, започват да му изневеряват. Благодарение на изключителните грижи след три седмици той вече е с подобро здравословно състояние и придружен от П. Хитов с файтон, отпътува за Киприяновски манастир край град Кишинев. Българските монаси в този манастир с голяма преданост се отнасят към българското освободително дело. За това Г. Раковски е приет топло – даден му е добре обзаведена килия, осигурен му е файтон за разходки в красивата местност. Отделя време за книжовна дейност, систематизира събраните от него фолклорни материали. През август 1866 г., възстановил здравето си, Раковски тръгва заедно с П. Хитов от Киприяновския манастир през Кишинев, Комрат и за последен път преминава през село Кубей на път за Румъния, където почива на

9 октомври 1867 г.

Г. С. Раковски е един от най-ярките бранители на правата и свободите на бесарабските българи. Неговата дейност има голямо значение за тяхното все по-масово въвличане в общонационалните борби за опазване на българщината и за освобождаване от чуждите поробители.

Използвани източници и литература

Архив на Г. Раковски. Т. I, С., 1952, с. 340 – 342; Раковски Г., Съчинения. Т. II, С., 1983, с. 163 – 198; Хитов П., Моето пътуване по Стара планина. С., 1934; Трайков, В., Г. С. Раковски. Биография. С., 1974; Същият, Г. Раковски. Документална летопис. 1821 – 1867. С., 1990; Забунов, И., Българи юга России и национальное болгарское возрождение в 50-70 г. XIX век. Кишинев, 1981; Грек, И. Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. С., 1993 и др.